

Відгук
отримано
15.12.2021. Висновок
Рогова Олександрівна
вченої ради ФФ.64.03.052
перелік О.М.

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Овчаренко Наталії Миколаївни

«МЕТАФОРА І МЕТАФОРИЗАЦІЯ:

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – філософія

Про метафору написано лінгвістами, філологами, семіотиками, когнітивістами та іншими фаховими знавцями мови дуже багато неметафоричних академічних текстів, але не менше метафоричних, причому дуже образних і художніх текстів метафорі присвятили літератори, поети і філософи. Культурологи і філософи культури намагаються поєднати раціональне і ірраціональне у метафорі завдяки її виявленню у конкретиці культурного розвитку, антропологи ж закладають метафоричність у саму специфічну природу людського буття. Дане дисертаційне дослідження поєднує усі ці підходи у режимі міждисциплінарного і трансдисциплінарного дослідження – завдяки тому, що розглядає метафору не стільки в рамках якоїсь зовнішньої щодо метафори системи, скільки беручи саму метафору як основу системного пояснення усього іншого. Власне, дане дисертаційне дослідження Наталії Овчаренко є по суті малою енциклопедією метафори, причому воно побудоване за принципом дедукції усіх окремих проявів метафори в культурі з базового розуміння метафори як самодостатнього феномену, як того джерела, яке породило саму людину і її світ. Саме такою постає в результаті здійсненого авторкою дослідження метафоризація – не як сума окремих випадків народження і застосування метафор, але як процес становлення людини самою собою. Саме через творення власної метафори і метафоризацію усього свого довкілля людина не стільки опановує світ, скільки творить його як світ своєї культури. І хоча на певному етапі складається враження, що це вже сама метафора творить людину і світ, все ж авторка втримує дослідження в рамках академічного підходу і уникає крайнощів гіпостазування метафори – власне, цілком у дусі самої

метафоризації, яка не припускає уречевлення, а є сама способом вислизання з-під будь-якого можливого уречевлення і закріплення.

Можна сказати, що своїм дослідженням метафори авторка пропонує самодостатню версію обґрунтування філософської антропології і філософії культури – тобто її тема є не частковою і периферійною, а універсальною і стрижневою для цих філософських дисциплін, якщо не для філософії загалом: у певному сенсі філософія метафори у викладі авторки пропонує власну версію філософії як метафори.

Таким чином, в цілому вибір авторкою теми дослідження є вдалим і концептуально виправданим і обґрунтованим. Методологію дослідження закономірно представляє міждисциплінарність і трансдисциплінарність, а відмітною рисою методології даної дисертації є міцна епістемологічна основа у використанні і сполученні філософських і спеціально-наукових методів. Відповідно до цієї теми, мети та методології дослідження сформульовано об'єкт і предмет дослідження, а також розгорнуто його завдання, які розкривають феномен метафори у цілісності його антропологічної, культурологічної і семантичної значущості.

Варто зупинитися докладніше на деяких безумовних здобутках дисертації Наталії Овчаренко.

У першому розділі своєї дисертації авторка здійснює розлогий аналіз розгортання базового концепту метафори у його численні розгалуження по різних філософським і спеціальним дисциплінам, що супроводжувалося поглибленням розуміння природи метафори та уточненню її пізнавальних, онтологічних та аксіологічних потенцій. Авторський аналіз при цьому відрізняє точність, лапідарність характеристик, аналітичність і ґрунтовність порівнянь, прекрасне володіння дослідницькими засобами філології, лінгвістики і семантики. Авторка здійснює численні уточнення і узагальнення класифікацій метафори – спираючись на її функціональний аналіз та виявлення її як мовної, так і екстралінгвістичної сутності. Важливу

роль має виявлення авторкою суттєвої ролі метафори як в утворенні понять, так і у функціонуванні допонятійного пізнання.

У другому розділі свого дослідження дисертантка під філософсько-антропологічним кутом зору розглядає значущість метафори у поезиці, прагматиці і герменевтиці. Дисертантка розглядає конкретні мовні засоби іменування, порівняння і переносу, виявляючи спільне і відмінне у метафори та метонімії, алегорії, епітету, уособлення, гіперболи та інших виражальних засобів мови. Варто погодитись з винесеним у положення новизни судженням авторки, згідно якого нею «визначено філософсько-антропологічний потенціал мовних тропів, виявлені подібні до метафори механізми абстрагування у метонімії, що крім категоризації здійснює перенос зв'язків між категоріями, та гіперболі, що крім категоризації здійснює перенос кількісних критеріїв означування» (с. 26). Окремо дисертантка глибоко і розлого аналізує спорідненість і нарізність метафори і символа з семіотичного погляду. При цьому авторка здійснює нові класифікації метафори, поглиблює і додатково аргументує наявні, висуває і аргументує важливу гіпотезу сутнісного розвитку знаку – сполучаючи семіотику і філософську антропологію. На цій основі авторка надає нову інтерпретації міфу та зміни його ролі у культурі, а також подає насамкінець власну концепцію культуротворення, яка заслуговує на схвалення і подальший детальний аналіз і підтвердження в рамках спеціальних наук. Таким чином, авторська концепція відкриває широкі перспективи подальших наукових досліджень.

Особливий інтерес являє здійснений авторкою філософський аналіз метафори у її мистецькому значенні, здійснений третьому розділі дисертації. У даному розділі повною мірою розкриваються шляхи втілення метафори через образ (візуалізація, аудіалізація, кінестетика тощо метафори), які не просто суттєво доповнюють її понятійне розуміння, а значною мірою пояснюють його можливість. При цьому сама художність постає як

метафоричність, а метафора постає одним з головних виражальних засобів образотворчого мистецтва.

Наскрізний характер у дисертації займає тема метафори як особливого пізнавального засобу, що виражено у першому положенні новизни, висунутому авторкою: «метафора, згідно нашої гіпотези, інтерпретується як антропологічно важливий чинник розвитку мислення, як філософський феномен, що займає проміжне становище між конкретним і абстрактним мисленням». Тут же авторка конкретизує цю думку: «пропонується розглядати розвиток мислення як ускладнення семіозису згідно семіотичній моделі: сигнал – знак – метафора (метафорон) – символ; обґрунтовується поняття метафору як складного синтетичного знаку, що концептуалізує різні складові багатоманітної реальності, має значний інтерпретативний потенціал і підвищену конентрацію (сугестивність) сенсів» (с. 26). Ці положення мають широку епістемологічну значущість, яка виходить далеко за межі філософського дослідження метафори.

Окремо варто наголосити на тому, що дане дисертаційне дослідження має надзвичайно творчий та евристичний характер і відкриває перспективи подальших наукових досліджень не лише у філософії, але і у інших гуманітарних науках.

Слід зазначити також, що зміст автореферату ідентичний за своїми основними положеннями рукопису дисертації. Ідеї, покладені в основу дисертаційного дослідження Наталії Овчаренко, пройшли цілком достатні апробації – вони були представлені як у академічних публікаціях, так і на численних наукових конференціях. Положення новизни і висновки є оригінальними, обґрунтованими і мають незаперечну філософську значущість і новизну.

Попри значні і незаперечні наукові досягнення, властиві даному дисертаційному дослідженню, воно має деякі до кінця не прояснені моменти, що спонукає зробити наступні зауваження до автора рукопису дисертації.

По-перше, авторка могла би поглибити пошуки антропологічного коріння метафори у ексцентричності людської природи, яку концептуалізував німецький антрополог Гельмут Плеснер. Так само як людина позиціонує свою сутність поза собою, так і смисл спостережуваного вона вбачає за його межами – метафора постає як вихід за межі близького і очевидного у сферу ще не пізнаного і ще раціонально не вловлюваного, заміщаючи експлікацію розумінням за допомогою образності, порівняння, конгруентності тощо, тобто звертаючись до іншого близького і очевидного і встановлюючи між двома очевидними речами неочевидний спочатку зв'язок. Фактично йде мова про творення нового на базі вже відомого. Частково цю логіку виражають сучасні науковці у статті «The influence of congruency proportion, target eccentricity, and valence strength on the spatial-valence metaphoric congruency effect in a word valence judgment task» (Chi-Shing Tse, Yanli Huang, Taoran Zeng, Yanyun Zhou, Yuen-Lai Chan, 2020).

По-друге, авторці варто було загострити розуміння метафори не лише як творчості смислів, але як творчості самої реальності – спочатку реальності культури як того, що є спочатку не- і над-природним, але набуває таку природність завдяки людині, а надалі – і творення людиною самої реальності – від образу світу до перетворення світу у відповідності з цим образом. Те, що було «лише» метафорою, стає культурою і реальністю і втрачає свою метафоричну силу, тоді виникає запит на нову метафору і формується гостра потреба у новій метафоризації. Цей рух нагадує рух від одного суспільного ідеалу до наступного, від однієї утопії до наступної у традиції іманентизму сенсу суспільного розвитку – теорій Георга Гегеля, Карла Мангайма та інших прихильників «історичного апріорі», таких як Мішель Фуко та Юрген Габермас. Таким чином людина опановує світ і змінює його, рухаючись від метафори до метафори. Дисертантка прекрасно описала більшість механізмів метафоризації, але була дещо стриманою у визначенні її екзистенційно-онтологічного призначення.

По-третє, приділивши належну увагу антропоморфності метафоризації, авторка дещо упустила з виду зооморфізацію та кіборгізацію як метафоричні засоби. Щодо зооморфізації, зокрема, варто звернути увагу на спеціальне дослідження французької дослідниці Абрель Ле Бра-Шопар «Філософський зоопарк», яке продовжує давню традицію, започатковану щонайменше з Панчатантри. Щодо кіборгізації варто згадати витoki цього мегатренду у творчості Бернарда Вольфа (передусім, його роман «Limbo»), романи Філіпа Діка та Вільяма Бєроуза (особливо «Квиток, що вибухнув» та «Голий ланч») – ці твори просякнуті метафорами кібернетичного, які перетворюють людську реальність на кібернетичну. Цей тренд частково розкрито у книзі Кетрін Хейлз «Як ми стали постлюдством», але його можна значно поглибити на основі даного дисертаційного дослідження, що, втім, авторка цілком може зробити надалі. Підстави для цього дає важливий, хоча і пунктирний аналіз авторкою значущості віртуального для метафоричного осягнення і перетворення традиційної реальності.

По-четверте, у очікуванні 300-ліття Григорія Сковороди не можна оминути увагою його внесок у розвиток метафори і метафоризації, які пронизують усе його вчення. Можна також було згадати українські витoki формальної школи літературознавства та внесок українського авангарду загалом у розвиток метафоризації як засобу культуротворення. Мова йде про можливість ширшого залучення авторкою вітчизняного філософсько-теоретичного та художньо-естетичного внеску в теорію і практику метафоризації – це також залишається для авторки завданням на майбутнє.

Подана до захисту дисертація Наталії Миколаївни Овчаренко «Метафора і метафоризація: філософсько-антропологічний вимір» є академічно доброчесним, оригінальним, належно обґрунтованим і завершеним науковим дослідженням, в якому розв'язано важливе наукове завдання і яке за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 033 – філософія. Дана дисертація виконана на належно високому теоретичному і методологічному рівнях і відповідає вимогам Порядку підготовки

здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, який затверджено постановою Кабінету міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» і від 21 жовтня 2020 р. № 979 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 р. № 567 і від 6 березня 2019 р. № 167», а здобувачка – Наталія Миколаївна Овчаренко – безумовно заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.І. Бойченко

Підпис засідателя
Вчена СЕКРЕТАР НАЧ
КАРДУЛЬНА Н.В.
14.12.2021р.

